

УДК 343.98

ПІДГОТОВКА ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Чернецький О. К.

*Кримський юридичний інститут Національного університету «Юридична академія України
ім. Я. Мудрого», м. Сімферополь, Україна*

У статті розглянуто питання, щодо планування провадження слідчого експерименту, що вперш за все є запорукою забезпечення ефективності його проведення. Висвітлені питання щодо організації слідчого експерименту, що є одним із важливих напрямків удосконалення методики розслідування злочинів в якому проведення різних організаційних заходів займає важливе місце.

Ключові слова: слідчий експеримент, підготовка, планування.

Діяльність по розслідуванню та розкриттю злочинів складається із проведення окремих слідчих дій, ефективність якої знаходиться у певній залежності від ефективності проведення кожної окремої слідчої дії. Ефективність провадження будь-якої слідчої визначається її підготовкою. Особливо це стосується такої тактично й психологічно важливої дії як слідчий експеримент.

Підготовка до проведення слідчого експерименту (інших слідчих дій) є по суті плануванням слідчої дії. Використання поняття планування та визначення ступеню залежності складності підготовки від планування є доцільним та обґрунтованим. У цьому сенсі, необхідність планування впливає з усієї сутності діяльності слідчого в розслідуванні злочинів, яка потребує організованості, швидкості. Так, досягнення високого результату в розслідуванні та розкритті злочинів можливе тільки за умови його ефективного планування й організації як розслідування в цілому, так і кожної слідчої дії з використанням загальнотеоретичних положень і принципів НОТ, науки управління та криміналістичних рекомендацій. Ретельне планування проведення тієї або іншої слідчої дії значною мірою забезпечує тактику її провадження, сприяючи цілеспрямованості останньої і, в остаточному результаті, економії процесуальних засобів, оскільки дозволяє при провадженні однієї слідчої дії з'ясувати множинність обставин, необхідних для розслідування. Окрім цього, основні правила планування які розроблені криміналістикою сприяють виконанню вимог закону до досудового слідства, а саме – об'єктивності, повноти та всебічності. Більш того, криміналістична наука визначає планування як один із найбільш важливих елементів тактичного забезпечення організації розслідування в цілому. В цьому сенсі, на нашу думку, необхідно погодитись з твердження деяких вчених, що відносять планування до тактичних прийомів [1, с. 8]. Планування слідчих дій як елемент планування розслідування необхідно відрізнити від плану проведення конкретної слідчої дії, яка є тактикою проведення запланованої слідчої дії [2, с. 30].

Ці питання були предметом наукових досліджень таких вчених-криміналістів: Белкіна Р. С., Коновалової В. О., Журавля В. А., Яблокова М. П., Образцова В. А., Лузгіна І. М., Ларіна А. М. та ін. Однак, багато питань в цій сфері залишаються не-

вирішеними та дискусійними, що в свою чергу негативно позначається на ефективності діяльності слідчих в цілому та розкритті та розслідуванні ними злочинів. Це питання стосовно визначення змісту, елементів та основних положень планування окремих слідчих дій, зокрема слідчого експерименту, що в свою чергу є неможливим без з'ясування її загальнотеоретичних аспектів.

Таким чином, основний зміст стадії підготовки слідчого експерименту складає планування його проведення, яка завжди охоплює систему дій. В юридичній літературі виокремлюються різні елементи процесу підготовки до слідчого експерименту. Так, певний науковий інтерес представляє позиція деяких вчених, які визначають загальні положення планування та організації будь-якої слідчої дії. Зокрема, Ларіна А. М. визначає наступні елементи: а) коло та послідовність питань, які необхідно з'ясувати; б) склад учасників слідчої дії та осіб, які надають допомогу слідчому; в) місце та час проведення слідчої дії; г) попередні та наступні слідчі, розшукові, технічні та організаційні заходи, проведення яких забезпечить успіх цієї слідчої дії; д) перелік матеріалів справи та науково-технічних засобів, що можуть знадобитись; е) доповнення та зміна загального плану по справі та планів інших слідчих дій [3, с. 149-150]. Шляхов А. Р. визначає наступні елементи: а) здійснення підготовчих дій (вивчення матеріалів справи, забезпечення технічними засобами, виклик експертів, виклик понятих та ін.); б) чітке та повне визначення мети проведення; в) застосування наукових методів розслідування (міркування над версіями, передбачуваність використання тактичних прийомів та технічних засобів); г) визначення порядку проведення слідчої дії (початок, послідовність та кінцевий етап) [4, с. 34-42]. На нашу думку, представлені позиції носять загальний характер та не відображають специфіку слідчого експерименту. Проте, всі ці положення, що стосуються планування окремих слідчих дій, як і рекомендації криміналістичної тактики стосуються й підготовки проведення слідчого експерименту, однак останній має певну специфіку що обумовлена конкретними цілями.

Науковий та практичний інтерес представляють позиції вчених, які виокремлюють конкретні етапи підготовки (планування) слідчого експерименту. Зокрема, зазначає Басв О. Я., перед проведенням недостатньо тільки рішення про його проведення та складання плану проведення слідчого експерименту. По суті, слідчий повинен скласти сценарій слідчого експерименту: де, ким та які дослідні дії будуть проводитись, участь в них учасників та які засоби фіксації будуть використані тощо [5, с. 188-189]. В цьому сенсі, справедливо зазначає Шаліков А. Н. про те, що слідчий планує проведення слідчого експерименту повинен прогнозувати і його результати, а також моделювати кінцеві висновки у вигляді декількох версій і напрямків діяльності з розслідування кримінальної справи. Для такого моделювання необхідно достатньо повно вивчити та проаналізувати матеріали кримінальної справи, знати особливості місця події та об'єктів, які там знаходяться тощо [6, с. 376].

Деякі вчені зазначають, що для підготовки до проведення слідчого експерименту слід дотримуватися наступного порядку дій, а саме визначення: мети експерименту, часу, місця та умов його проведення; конкретних учасників та функцій кожного з них; змісту та послідовності проведення дослідів; необхідних технічних засобів і способів процесуальної фіксації ходу й результатів експерименту [7, с. 307]. Інші

вчені серед підготовчих дій зазначають наступні елементи: встановити місце проведення; визначити час проведення; визвати очевидців події яку необхідно перевірити та забезпечити їх явку; запросити осіб, які мають приблизно однакові фізичні данні с обвинуваченим, які будуть виконувати різні дії при проведенні слідчого експерименту; визначити кількість понятих та забезпечити їх явку; вирішити питання про виклик експерта та забезпечити його явку; встановити способи фіксації ходу та результатів експерименту; підготувати предмети, необхідні для проведення експерименту; визначити кількість та варіанти дослідів; визначити засоби зв'язку та сигналу учасників експерименту [8, с. 50]

Колмаков В. П. та Ароцкер Л. Е. зазначають, що підготовка до проведення слідчого експерименту полягає у: складання постанови про проведення слідчого експерименту; вирішення питання про кількість понятих; вирішення питання про необхідність залучення експерта та забезпечення його явки; визначення кола свідків, очевидців, потерпілих участь яких необхідна та забезпечення їх явки; вирішення питання про доцільність участі обвинуваченого та забезпечення його явки; визначення місця організації слідчого експерименту; забезпечення отримання предметів, які повинні бути використані при експерименті; підготовка необхідних науково-технічних засобів. Всі ці питання повинні знайти своє відображення у письмовому плані, який складається слідчим на підготовчій стадії організації слідчого експерименту [9, с. 24]. Колмаков В. П. виокремлює наступні елементи: вивчення матеріалів справи та визначення мети проведення експерименту; визначити кого необхідно залучити до проведення експерименту; продумати план проведення експерименту в якому передбачити місце, час, необхідні предмети, характер дослідів та застосування науково-технічних засобів [10, с. 41-44]. Представлена позиція не досить коректна та потребує певного уточнення. Зокрема, заперечення викликає виокремлення в якості елементу – складання постанови про проведення слідчого експерименту. На нашу думку, складання постанови про проведення слідчого експерименту не є підставою його проведення, та більш того не передбачена КПК України. Слідчий експеримент проводиться у разі виникнення необхідності перевірки певних явищ, дій та процесів за певних умов дослідним шляхом без використання спеціальних знань.

Глазирін Ф. В., Кругліков А. П. виділяють: визначення мети проведення експерименту; встановлення наявності відповідних підстав та умов його проведення; підготовка матеріальних об'єктів, предметів [11, с. 29-30]. Представлена позиція малоінформативна та носить загальний характер. Окрім цього, незрозумілим залишається, що необхідно розуміти під елементом – встановлення наявності відповідних підстав.

Гуковська Н. І. зазначає, що підготовка охоплює значне коло питань, які вирішуються до безпосереднього проведення слідчого експерименту, а саме: визначення мети експерименту; визначення умов в яких він повинен проводитись; вибір та визначення кола учасників; вирішення питань про засоби зв'язку між учасниками; перевірка стану слідчої валізи та інших науково-технічних засобів; складання плану проведення експерименту [12, с. 20]. Існує думка, що планування слідчого експерименту складається з: а) визначення мети експерименту; б) визначення часу, місця та умов його проведення; в) встановлення змісту та послідовності дослідів; г) визна-

чення учасників експерименту та їх ролі; д) визначення технічних засобів, способів процесуальної фіксації його ходу та результатів; е) складання письмового плану [13, с. 220-230]. Інші вчені серед підготовчих дій називають: визначення мети експерименту; визначити умови проведення експерименту (як, коли, де, в якій послідовності слід проводити дослід); визначити учасників експерименту; передбачити які засоби зв'язку, знаряддя будуть використані; підготувати слідчу валізу; скласти план проведення експерименту [14, с. 146-147, 250].

Деякі автори виокремлюють та розглядають етапи у процедурі підготовки до слідчого експерименту: підготовчих дії до виїзду на місце проведення слідчого експерименту та по прибутті на це місце. Так, на їх думку, перший етап включає: визначення мети слідчого експерименту; визначення змісту та способу проведення дослідів; встановлення черговості передбачуваних дослідів; вирішення питання про час проведення; визначення питання про зміст дослідів і послідовності їх проведення; визначення кола учасників експерименту та прийняття мір по забезпеченню їх явки; підготовка речових доказів чи предметів які їх замінюють; перевірка готовності та комплектності науково-технічних засобів; підготовка транспортних засобів; забезпечення засобів безпеки проведення слідчого експерименту; складання плану, графічних схем місця та проведення слідчого експерименту. По прибутті на місце проведення експерименту, до його початку слідчий: виявляє чи змінена обстановка та чи є необхідність її реконструювати; реконструює обстановку у разі необхідності; при необхідності фотографує місце проведення експерименту чи реконструйовану обстановку; встановлює сигнали та засоби зв'язку між учасниками експерименту; відшукує понятих; інструктує усіх учасників експерименту про місце, дії які необхідно здійснити; організує охорону місця проведення слідчого експерименту тощо. На нашу думку, викликає певний сумнів виокремлення в якості елементу – вирішення питання про безпеку. Як нам вбачається, вирішення питання про безпеку є по суті не етапом підготовки до слідчого експерименту, а скоріше вимогою що ставиться до слідчої дії.

Отже, представлені позиції носять загальний характер, а деякі елементи викликають заперечення. На нашу думку, дослідження питання підготовки до проведення слідчого експерименту необхідно в площині дослідження загальнотеоретичних положень та принципів планування наукової організації слідчої діяльності, та криміналістичних рекомендацій. Тому, „творчий підхід, відсутність шаблону – обов'язкові умови планування, організації та проведення окремих слідчих дій” [15, с. 149]. У зв'язку з цим, на нашу думку, справедливим є виокремлення наступних елементів підготовчих дій (планування), а саме:

- визначення мети слідчого експерименту;
- вивчення матеріалів справи;
- визначення часу, місця та обстановки слідчого експерименту;
- підготування науково-технічних, сигнальних та транспортних засобів; засобів зв'язку та фіксації;
- підготування предметів, знарядь, засобів та речових доказів;
- визначення змісту та послідовності дослідів (дослідних дій);
- визначення процесуальних правил (визначення кола осіб які будуть брати

участь): а) питання про понятих та їх кількість; б) питання залучення спеціаліста, експерта; в) питання доцільності участі свідків які спостерігали події, явища, дії що перевіряються; г) питання доцільності участі підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого; д) питання доцільності участі осіб, показання яких перевіряються;

– прогнозування дослідних дій, результатів, а також моделювання кінцевих висновків у вигляді версій;

– складання письмового плану. Запропоновані елементи (етапи) підготовки до проведення слідчого експерименту стосуються організаційних, процедурних і тактичних проблем. На наш погляд, запропоновані елементи (етапи) є найбільш типовими, вдало вказують на оптимальний та раціональний шлях планування проведення слідчого експерименту. Позитивним є те, що значення того чи іншого із запропонованих елементів може бути різним, але кожен із елементів потребує врахування, аналізу слідчим під час підготовки до проведення слідчого експерименту.

Таким чином, планування провадження слідчого експерименту є запорукою забезпечення ефективності його проведення. Розробка питання організації слідчого експерименту є одним із важливих напрямків удосконалення методики розслідування злочинів в якому проведення різних організаційних заходів займає важливе місце. Якісне планування (здійснення підготовчих дій) проведення слідчого експерименту з урахуванням його процесуальних, тактичних та психологічних особливостей буде сприяти законності і обґрунтовності, встановленню мети проведення та характеру дослідних дій, найбільш доцільному обранню тактичних засобів та тим самим достовірності отриманих результатів. Основною функцією планування слідчого експерименту є систематизація доказового матеріалу, визначення тактики проведення, можливості використання результатів для подальшої організації розслідування. Окрім цього, у ході правильного організованого слідчого експерименту підтверджуються чи навпаки не підтверджуються слідчі версії, що в свою чергу слугує додатковим доказом по справі.

Список літератури

1. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / А. Н. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 112 с.
2. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. – Минск : Высшая шк., 1971. – 272 с.
3. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 224 с.
4. Шляхов А. Р. Планирование предварительного следствия / А. Р. Шляхов. – М. : Юрид. лит. 1957. – 256 с.
5. Баев О. Я. Тактика следственных действий: [Учеб. Пособие] / О. Я. Баев. – Воронеж, 1995.
6. Шаликов А. Н. Следственные действия по делам о должностных преступлениях: система, характеристика, тактика / А. Н. Шаликов. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 376 с.
7. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. Криміналістика: [Підручник] / [За ред. П. Д. Біленчука]. – К. : Атака, 2001. – 544 с.
8. Давыдов Г. П., Притузова В. А., Шевченко В. И. Тактика следственных действий / [Под ред. Шаламова М. П]. – М. : Юридическая литература, 1959. – 350 с.
9. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии / В. П. Колмаков, Ароцкер Л. Е. – Х. : Издание Института, 1949. – 35 с.

10. Колмаков В. П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента / В. П. Колмаков. – Х. : Изд-во Харьковского Государственного университета им. А.М. Горького, 1956. – 47 с.
11. Глазырин Ф. В., Кругликов А. П. Следственный эксперимент / Ф. В. Глазырин, А. П. Кругликов. – Волгоград : Научно-исследовательский и редакционный отдел, 1981. – 69 с.
12. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент: [Пособие для следователя] / Н. И. Гуковская. – М. : Гос. изд-во Юридической литературы, 1958. – 96 с.
- 13) Колдин В. Я. Тактика следственного эксперимента и проверка показаний на месте // Криминалистика / [Под ред. А. Н. Васильева]. – М. : Изд-во Московск ун-та, 1980. – 356с.
14. Настільна книга слідчого: [Науково-практичне видання для слідчих та дізнавачів] / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – К. : Ін Юре, 2007. – 728 с.
15. Криміналістика: [Підручник] / [За ред. В. Ю. Шепітька]. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

Чернецкий О. К. Подготовка к проведению следственного эксперимента / О. К. Чернецкий// Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 24 (63). № 1. 2011. – С. 345-350.

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся планирования производства следственного эксперимента, что в первую очередь является залогом обеспечения эффективности его проведения. Освещены вопросы по организации следственного эксперимента, что является одним из важных направлений усовершенствования методики расследования преступления, в котором проведение различных организационных мероприятий принимает важное место.

Chernetsky O. Preparation of investigative experiment / O. Chernetsky// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 1. 2011. – P. 345-350.

The article deals with issues related to production planning investigative experiment, in the first place is key to ensuring the effectiveness of its holding. Covered issues on the organization investigative experiment, which is one of the important areas of improvement methodologies investigating crimes in which the conduct of various organizational activities take an important place.

Поступила в редакцию 07.02.2011 г.